
I 2. POGLAVLJE

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

*“Znam da od ove ankete niš' koristi,
ali hvala što nas se netko sjetio.”*

Učenik iz Gline

1. Mladima na područjima posebne državne skrbi, za razliku od njihovih vršnjaka u ostalim dijelovima Hrvatske, svojstveno je što su tijekom ratnih i poslijeratnih godina imali **teža iskustva i teže životne uvjete**. Već i osnovni sociodemografski pokazatelji ukazuju na te činjenice.

Prosječna dob mladih u ovom je uzorku sedamnaest i pol godina. Kada je započeo rat, ispitanici su, dakle, imali između devet i deset godina; 77.3% ispitanika bilo je prognano tijekom rata, a u prosjeku u progonstvu su proveli četiri godine. Među njima je gotovo četvrtina mladih (22%) bila **duže u progonstvu ili izbjeglištvu**: šest, sedam ili osam godina. Među prognanim učenicima 72% su povratnici, a još uvijek ih je više od četvrtine (28%) koji se nisu vratili u svoj kraj, nego su se doselili u neko drugo mjesto; 39.1% učenika bilo je u izbjeglištvu u inozemstvu (25% na teritoriju Srbije; 5% na teritoriju BiH; 9% u ostalim državama - najčešće Njemačkoj i Mađarskoj); 32% učenika bilo je u progonstvu u gradovima i naseljima u blizini onih iz kojih su prognani, a 24.8% u udaljenijim naseljima u Hrvatskoj.

2. Posljedice rata osjećaju se ne samo na materijalnoj razini nego i u **promijenjenim međuljudskim odnosima**. Mladi drže da su se ljudi promijenili, postali sebičniji i previše okupirani vlastitim brigama te pokazuju manje ljubavi i solidarnosti prema drugima, a često su razočarani odraslima od kojih ne dobivaju željenu potporu. Na temelju toga oblikovali su dojam da ih se ne sluša i ne razumije. U nizu prijedloga za poboljšanje kvalitete njihovog života, svaki deseti učenik ističe potrebu za većom potporom mladima, za **razvitkom razumijevanja** i komunikacije među ljudima. Na područjima povratka narušene su stare socijalne mreže, a nove još nisu uspostavljene. Mladi se, također, osjećaju zaboravljenima i u

nepravdom položaju u odnosu na ostatak Hrvatske. O njihovim iskustvima najbolje govore kratke životne priče (vidljive u Dodatku).

Pružanje psihosocijalne pomoći mladima, njihovim obiteljima i stručnjacima koji s njima rade i više je nego nužno. Jako bi bile korisne akcije koje bi pokazale da se stanovnici ostalih područja Hrvatske, posebice mladi, solidariziraju s njima. U tu svrhu mogu se organizirati razmjerne učenika, izleti, zajednička ljetovanja i druženja, koncerti, poticati prijateljstva gradova i niz sličnih akcija.

3. Različita ratna iskustva znatno utječu na sadašnje stavove i ponašanje mladih. Skupine mladih ljudi koje se još uvijek nisu vratile u zavičaj izgubile su osjećaj pripadnosti ili vezanosti za bilo koji kraj. Unatoč tomu, žele se što bolje uklopiti u sredinu u kojoj se nalaze i živjeti što kvalitetnije. S druge strane, starosjeditelji drže da doseljenici ne vole njihovo mjesto kao oni; u uvjetima opće frustracije javlja se i manja tolerancija prema kulturnim razlikostima. Takvi nesporazumi javljaju se, npr., među mladima u Kninu, Glini i drugim mjestima gdje su prihvaćene obitelji prognane iz Bosne i Hercegovine.

Na područjima gdje žive mladi različitih nacionalnosti, napose u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji, odnošajne mreže oblikuju se unutar iste etničke skupine; zbog imaginarne/stvarne opasnosti od provokacija i eventualnih sukoba izbjegavaju se mjesta gdje se pretežito skupljaju ljudi druge narodnosti. U Vukovarsko-srijemskoj županiji većina je učenika srpske narodnosti; oni su tu boravili i tijekom rata. Povratak hrvatskih prognanika na to područje mladi srpske narodnosti doživljavaju kao prijetnju svojoj egzistenciji. Zbog toga se osjećaju nacionalno ugroženima, premda rezultati pokazuju da se u ovom slučaju takvi osjećaji pretežno temelje na selektivnoj percepciji. Na tom području trebat će dosta vremena i rada kako bi se promijenili politički stavovi odraslih, a time i mladih, te razvili programi za **uspostavljanje tolerancije i povjerenja**.

4. Na područjima koja su doživjela najveća ratna stradanja, posljedica kojih je i znatno promijenjena struktura stanovništva, **osjećaj (ne)sigurnosti** ključni je aspekt kvalitete života. Porast kriminala i opće nesigurnosti na području življenja najvažniji je razlog zbog kojega učenici drže da nije sigurno noću šetati njihovim mjestom. Tome treba pridodati i strah od psihički poremećenih i socijalno problematičnih ljudi te neobnovljeno naselje, mračne ulice, rijetko naseljena i zapuštena područja.

5. Mladi ljudi usvojili su pozitivne **društvene vrednote**; najviše se slažu sa zahtjevima da mladi razviju svoje osobne kvalitete, postanu dobri građani, pomognu razvoju društva, postignu visoku naobrazbu i suprotstave se zlu i nepravdi u društvu. No, na drugoj strani, oni su sve prije nego zadovoljni sadašnjim društvenim položajem. Kao najvažniji razlozi neodgovarajućeg položaja mladih u društvu ističu se: slabe mogućnosti da mladi izraze svoje potrebe i mišljenja, nejednake mogućnosti za bogate i siromašne te nedostatak razumijevanja u društvu za mlade.

U hijerarhiji vrednota najviše mjesto zauzima zdravlje, a zatim, kao podjednako važna područja života, prijateljstvo i stalno zaposlenje. Na rang-listi vrednota slijedi uspjeh u karijeri, novac, brak i zasnivanje vlastite obitelji te, na posljednjem mjestu, dobra razonoda. Zanimljivo je da ispitanici, premda imaju pozitivne stavove prema ženidbi i mogućnosti da imaju djecu, brak i obitelj stavljaju relativno nisko u sustavu vrednota. U njihovom sustavu vrednota trenutačno više mjesto zauzimaju područja života važna za egzistenciju (bez čega ne mogu ni biti samostalni i zasnovati obitelj). Nije netočno ovakvu razdiobu promatrati i kao izraz produžene "egzistencijalne panike" njihovih obitelji.

6. **Životni standard** obitelji općenito je nizak, znatno niži nego li prije rata, a puno je manje i zaposlenih roditelja koji imaju redovita primanja. Zbog toga se dosta mladih svakodnevno brine hoće li njihova obitelj imati dovoljno za osnovne životne potrebe. Dosta učenika nema za džeparac, a većina obitelji ne može sebi priuštiti odlazak na godišnji odmor.

Mladi nerijetko predlažu otvaranje učeničkih servisa kako bi stekli mogućnost samostalne povremene zarade. Ako za to nema uvjeta u njihovom mjestu, mogu im se, uz nadzor i organizaciju lokalnih vlasti, ponuditi sezonski poslovi negdje na moru što bi za njih imalo višestruke koristi (zarada, ljetovanje i razvijanje radnih navika i radne etike).

7. Uvjeti života u sadašnjim **stambenim objektima** za većinu su mladih uglavnom zadovoljavajući, iako približno 22% obitelji učenika nema riješeno stambeno pitanje jer se nalazi u stanu ili kući ustupljenoj na korištenje. Mladi su znatno nezadovoljniji slabom tehničkom infrastrukturom u mjestima gdje žive, te zapuštenim i neuređenim naseljima i javnim površinama.

Znatan broj mladih tvrdi da voli svoje mjesto i da bi željelo pridonijeti njegovu razvoju, ali im se čini da su

odrasli manje zainteresirani za opću dobrobit. Mladi bi se angažirali i rado učinili nešto za sebe i svoje mjesto kad bi se tko potrudio organizirati ih i usmjeriti njihovu energiju. Skoro trećina mladih predlaže da se štogod poduzme kako bi se njihova mjesta očistila i uljepšala.

8. Učenicima koji pohađaju srednje škole u različitim gradovima i naseljima na područjima posebne državne skrbi nemaju jednake **moćnosti za nastavak školovanja** nakon osmogodišnje škole; ta će činjenica sigurno pojačati njihovu prostornu mobilnost. U nekima mjestima ne postoje gimnazije ni četverogodišnje srednje škole. Učenicima bi ponajprije valjalo ponuditi više mogućnosti izbora tipa škole i stručnih usmjerenja, a na područjima gdje je veći broj mladih ljudi, potrebno je otvoriti i područne odjele ustanova visoke naobrazbe.

Premda većina škola na područjima posebne državne skrbi radi u dosta teškim uvjetima, učenici su uglavnom zadovoljni koliko su do sada naučili i kakvu su naobrazbu stekli. Svaki **drugi** učenik u ovom uzorku namjerava studirati po završetku srednje škole, a nešto više od trećine učenika željelo bi se odmah zaposliti. Među učenicima koji bi nastavili školovanje 48.6% opredjeljuje se za koji od studija u okviru društvenog područja, a 18.9% za humanističke studije. Svega 15.4% učenika upisalo bi studij u okviru tehničkog i prirodoslovnog područja.

Čak 40.2% učenika očekuje da će imati problema u ostvarenju svojih **profesionalnih planova**. Koliko su njihove želje u raskoraku s percipiranim mogućnostima pokazuje i podatak da 63.1% učenika navodi financijske probleme kao glavnu poteškoću za nastavak školovanja.

Tijekom srednje škole nužno je s mladima na područjima posebne državne skrbi više raditi na profesionalnom informiranju i orijentaciji, te ih upoznati s mogućnostima gospodarskog razvitka njihova područja. Pri tome, valja voditi računa o tome da oni očekuju veću financijsku potporu od države za svoje školovanje. Stipendijama bi se mogao potaknuti određen broj mladih da se školuje za zvanja koja će više pridonijeti gospodarskom razvitku njihova kraja.

9. Nešto više od trećine mladih (36.3%) željelo bi se baviti **privatnim poduzetništvom**. Među njima, popularnije su djelatnosti trgovina (22.1%) i ugostiteljstvo/turizam (18.4%). Manji je interes za zanatstvo/obrt (7.1%), a najmanje su privlačni poljodjelstvo (3%), stočarstvo – vlastita farma (3.3%) i osnivanje manjeg proizvodnog pogona (1.8%). Procjene i interesi mladih ljudi najvjerojatnije se te-

melje na iskustvu stečenom u njihovoj okolici. Na područjima gdje žive, otvaranje trgovina i ugostiteljskih objekata skoro je sinonim za privatno poduzetništvo.

Stoga valja na vrijeme, dok su još u srednjoj školi, poticati u mladih inicijativu i pripremati ih na zahtjeve koji će se ubuduće postavljati na tržištu rada. Mladima je potrebno omogućiti rano stjecanje radnih iskustava i radne etike radom tijekom ljeta, povremenom praksom ili dobrotvornim radom u zajednici. U tom smislu škole i lokalne zajednice trebaju surađivati. Učenici tijekom srednje škole, osim znanja, trebaju stjecati i iskustvo koje će utjecati na njihovu sposobnost da "vlastitu sudbinu uzmu u svoje ruke". To se može postići uključivanjem lokalnih poduzetnika, gostujućih predavača itd. u školske aktivnosti, koji bi učenike upoznavali s mogućnostima osnivanja malih obiteljskih farmi i poduzeća i sl. u Hrvatskoj i u drugim zemljama. Sama novčana potpora i kreditne olakšice neće biti dostatne za lokalni razvoj ako ne postoje planovi i znanja kako tu potporu iskoristiti. E da bi ovakve aktivnosti imale još većeg utjecaja, mladi ljudi, također, moraju imati u svom kraju i pozitivne modele uspješnih ljudi, a dobri i uspješni poslovni programi moraju imati i veću medijsku pozornost.

10. Ispitanici pesimistično procjenjuje svoje **šanse na zapošljavanje**; 37.4% mladih smatra da neće naći posao. Pri tome je opće stanje u državi, tj. nepovoljna ekonomska situacija u cijeloj zemlji, važniji kriterij procjene (59.7% mladih) nego li ekonomska situacija na područjima gdje žive (23% mladih). Mladi isto tako ocjenjuju da su u njihovoj regiji prilike za zapošljavanje slabije nego u ostalim dijelovima Hrvatske (58.9%); ne očekuju bolju situaciju ni u budućnosti.

11. Po ocjeni anketiranih, nezaposlenost je trenutačno najveći **problem u državi**; to spominje 62.8% mladih. Više od polovice ispitanika (57.6%) navodi razne gospodarske probleme, a tome se može pribrojiti i nizak životni standard (37.1%) i financijska kriza (31.3%). Često se navode i problemi vezani uz kriminal, bezakonje i razne oblike socijalne patologije (30.2%). Slijede, po rangu učestalosti, razni politički problemi (21%) i materijalne štete zbog rata (18%). Razne socijalne teškoće 10.7% mladih učvršćuje među prvih pet najvažnijih problema u državi.

Ocjene **zadovoljstva životom u Hrvatskoj** ukazuju na prilično veliko nezadovoljstvo mladih ljudi. Čak 55.6% mladih nezadovoljno je sadašnjim životom, a među njima je svaki peti ispitanik jako nezadovoljan; **50.2% učenika**

preselilo bi se zbog studija ili posla u neku drugu državu, ako bi im se za to ukazala prilika. Najvažniji razlog zbog kojeg bi mladi napustili svoju zemlju jest očekivanje boljega životnog standarda i boljih mogućnosti zapošljavanja.

12. Nezaposlenost i pomanjkanje perspektive, tj. slabe mogućnosti otvaranja novih radnih mjesta glavni su **problemi** s kojima se mladi i njihove obitelji suočavaju u **mjestu stanovanja** (približno 80% učenika). Podaci jasno ukazuju na to da je gospodarski razvoj najvažniji preduvjet za revitalizaciju područja posebne državne skrbi. Međutim, oni se jednako žale i na probleme koji nisu nužno povezani sa slabom gospodarskom situacijom, nego s interesima koji su svojstveni mladim ljudima. To su ovi problemi (rangirani s obzirom na udio učenika koji ih spominju): nedostatak zabavnih sadržaja (81.3%); neodgovarajući životni uvjeti za mlade (74.4%); nedostatak rekreacijskih objekata ili sadržaja (66.1%); nedovoljno uvažavanje problema mladih (62.2%); nedostatak kulturnih sadržaja (55.4%). Probleme koji su specifični za prognaničke i povratničke skupine stanovništva spominje 36%–48% učenika, a odnose se na siromaštvo, nedovoljnu obnovu stambenih i gospodarskih objekata, nedostatak razumijevanja za lokalne potrebe, ugroženu osobnu sigurnost i sukobe s mještanima druge narodnosti. Problemi obnove više se odnose na razinu kvalitete života u samom naselju i kvalitetu infrastrukturnih sadržaja, dok su ispitanici uglavnom zadovoljni samom kvalitetom kuća u kojima žive.

13. Više od polovice učenika (57.7%) ocjenjuje da njihovo mjesto **nije privlačno za život mladih**. Pri tome, četvrtina ispitanih ocjenjuje svoje mjesto potpuno neprikladnim. Više od trećine mladih (37.5%) željelo bi se preseliti u drugo mjesto u Republici Hrvatskoj, i to 25.7% u drugu regiju, a 11.8% u veće središte u istoj regiji. Razlozi zbog kojih učenici namjeravaju napustiti svoje mjesto vezani su za profesionalne aspiracije i planiranje budućnosti. Međutim, kao važniji razlozi odlaska navode se i nezadovoljstvo životnim uvjetima za mlade i želja za boljom nematerijalnom kvalitetom života (tj. bogatijim sadržajima i načinima provođenja slobodnog vremena).

Navedeni razlozi, koji potiču mlade na **odlazak iz svog mjesta**, ukazuju da bi trebalo djelovati na poboljšanje kvalitete njihovog života u sadašnjem mjestu boravka. Oživljavanje gospodarstva, povećanje broja radnih mjesta i životnog standarda općenito, nužan je preduvjet da se područja posebne državne skrbi revitaliziraju i postanu pri-

vlačna mladim ljudima. Budući da je realno očekivati duže razdoblje gospodarska oporavka područja, nužno je intervenirati poboljšanjem nematerijalne kvalitete života; takav program ne zahtijeva veće financijske izdatke.

14. Zdrav i miran život, urednost mjesta, lijepa priroda i, općenito, ugodan ambijent za život najvažnije su **prednosti mjesta stanovanja**. Uz to se navode i određene prednosti vezane uza život u manjim mjestima – bolje socijalne mreže, neformalni oblici potpore i, općenito, manje stresan život. Na popisu prednosti mjesta u kojem stanuju, učenici spominju: veću sigurnost, pružanje emocionalne potpore mladima, vezanost za zavičaj i neke materijalne prednosti obnove.

Znatno je više **nedostataka** koje ispitanici pripisuju mjestu. Mladima ondje gdje žive najviše nedostaju mjesta za okupljanje. To spominje 62.7% učenika. Pritom obično misle na mjesta gdje će se moći družiti, razgovarati, susretati, kao što su domovi kulture, klubovi, slastičarnice, mjesta gdje se ne konzumira puno alkohola. Isto tako, mnogima nedostaje diskoteka gdje bi mogli izlaziti vikendom, a one koje postoje nalaze se u zapuštenim prostorima. Negdje mladi ljudi ni nemaju pravog mjesta za izlaske. To se obično odnosi na one koji žive na selu ili u manjim mjestima. Često su mladima jedina pristupačna mjesta kafići i kavane gdje se dosta pije i gdje se nerijetko skupljaju problematični ljudi. Ljeti su naselja pusta, mladi imaju jako puno vremena jer nema škole, njihovi roditelji nemaju novca za priuštiti im ljetovanje, a ne nude im se nikakvi sadržaji. Mnogi bi se mladi ljudi željeli što više baviti sportom i zdravije živjeti, ali u njihovim mjestima nedostaje sportskih objekata, sredstava i volje za slične organizirane aktivnosti. Na slabu ponudu kulturnih, sportskih i ostalih izvanškolskih aktivnosti žali se velik broj mladih. U večernjim satima mnogi se ne osjećaju sigurnima (zbog mračnih ulica, ruševina, neobnovljena naselja itd.), a mnogi se žale i na neugledne javne površine, nered i nečistoću. U takvom okružju život se percipira još nesigurnijim nego što ga, kako se često navodi, takvim stvara raširen kriminal, nasilje, povremeni ispadi problematičnih i neuravnoteženih ljudi.

15. Najviše prijedloga **poboljšanja kvalitete života u mjestu** odnosi se na poboljšanje sadržaja za aktivno korištenje slobodnog vremena. Trećina ispitanika predlaže da se mladima ponudi adekvatan prostor gdje bi se mogli družiti i okupljati. Osim prijedloga za osiguranje kakva okupljališta, česti su i prijedlozi za otvaranje diskoteke, te

drugih objekata kojima bi se obogatila ponuda kulturnih sadržaja i društvenih aktivnosti za mlade i poboljšali uvjeti za bavljenje sportom i rekreacijom. Mladi i sami podsjećaju da su kvalitetni programi provođenja slobodnog vremena važni za razvijanje zdravih životnih navika i suzbijanje zlorabe sredstava ovisnosti.

Prijedlozi koji se odnose na veća ulaganja, kao što je poboljšanje materijalne kvalitete života u mjestu i poboljšanje općeg standarda življenja, javljaju se s nešto manjom čestoćom.

16. Zbog niza školskih obveza učenici nemaju previše slobodna vremena; u raspoloživu **slobodnom vremenu** najviše se vole opustiti u izlascima s prijateljima. Primarna je svrha izlazaka zajedničko druženje, a ne želja da se vrijeme provede baš na određenu mjestu. Četvrtini ispitanih uz izlaske najveće zadovoljstvo u slobodnom vremenu pričinjava bavljenje sportom, a ostali navode više pasivne i opuštajuće aktivnosti, kao što su slušanje glazbe, šetnje i izleti, gledanje televizije i sl. Kao i većina njihovih vršnjaka, mladi na područjima posebne državne skrbi željeli bi putovati, odlaziti na odmor, izlete, upoznavati nove ljude i nove krajeve, ali takav si luksuz samo rijetki mogu dopustiti. Interes za bavljenje sportom i rekreacijom puno je veći nego što to prilike dopuštaju. Dosta mladih željelo bi, također, imati mogućnost povremeno raditi i zarađivati za džeparac. Među ostalim poželjnim aktivnostima u slobodnom vremenu, navode se i organizirane aktivnosti u cilju vlastitog usavršavanja (razni tečajevi, kreativne aktivnosti i sl.).

17. Stvarni je teret brige o mladima i posao na organiziranju izvanškolskih aktivnosti uglavnom prebačen na škole. Škole pak imaju niz poteškoća u održavanju nastave na kvalitetnoj razini, što je njihova primarna djelatnost; za **izvannastavne aktivnosti** nemaju dovoljno ni kadrovske, ni materijalne, ni moralne potpore.

Slabi materijalni uvjeti i siromaštvo općenito glavne su poteškoće u organiziranju slobodnih aktivnosti za mlade u nizu naselja. Mnoge škole nemaju sportsku dvoranu, neke škole održavaju nastavu u zgradi druge škole, u školama nedostaju klupe, stolice i niz nastavnih pomagala. Intervjuirani stručnjaci slab odaziv učenika na izvannastavne aktivnosti tumače nedostatkom slobodnog vremena, te navode da im je potrebno više mjesta za izlaske na kojima će se u sigurnom okružju opustiti i družiti sa svojim vršnjacima.

Premda suočena s nebrojenim poteškoćama, većina školskih djelatnika nudi svoju stručnu pomoć i pomoć

škole; ali, ne mogu prihvatiti da je skrb o mladima prepuštena isključivo njima, nego traže potporu udruga mladih, Crvenog križa, zdravstvenih djelatnika i Crkve, kao i lokalnih vlasti.

18. Analiza lokalne mreže naselja pokazuje da je u nekim županijama (primjerice, Ličko-senjskoj, Osječko-baranjskoj, Zadarskoj) dosta učenika sa sela koji putuju u školu iz okolnih naselja. Učenici i nastavnici upozoravaju da **slabe prometne veze** i skup prijevoz otežavaju organiziranje bilo kakvih izvannastavnih aktivnosti za učenike sa sela, a mladima ograničavaju i mogućnosti druženja i izlaska sa svojim vršnjacima.

19. Ispitani učenici nisu do sada imali puno prilika za **društveno koristan angažman**. Čak 80.3% mladih željelo bi se angažirati u društveno korisnim aktivnostima, a među njima je velik postotak onih koji bi se sigurno angažirali (44.6%). U nekim državama, dobrovoljne aktivnosti dio su obvezna školskog programa. Stoga je važno uključiti mlade i u razvijanje planova akcije, i u njihovo provođenje.

20. Nemali je problem mladih i opća letargija, bezidejnost, pomanjkanje snage da se nešto promijeni, osjećaj da im je život prazan. Razni oblici psihosocijalne pomoći i kvalitetni programi za mlade i njihove obitelji neophodni su na svim područjima posebne državne skrbi. Takvi programi moraju biti utemeljeni na poznavanju činjenična stanja nakon pažljiva snimanja terena i konzultacija sa stručnjacima. U svakoj zajednici valjalo bi izraditi **planove djelovanja za mlade** koji će biti usmjereni na budućnost, na ono što je pozitivno i u zajedničku interesu svih koji žive u određenoj zajednici. Stvarna **duhovna (mobilizacijska) obnova tih područja treba započeti iznutra**, "odozdo", jačanjem sposobnosti lokalnih skupina da prekinu prevladavajuće stanje letargije, ojačaju socijalne mreže i pokušaju poboljšati nematerijalnu kvalitetu života. Za to je potrebna neprekidna potpora hrvatske vlasti kao najvažnijeg partnera u ovoj zadaći, ali i sudionika civilnog sektora. Kako svi navedeni podaci pokazuju, ne stoji vječito opravdanje da "nema novca" i da se "ništa ne može učiniti". Iskustva u bogatijim i razvijenijim zemljama koje imaju visok stupanj zaposlenosti pokazuju da se različiti oblici socijalne patologije javljaju u situacijama kada se ljudima čini da život nema svrhe i perspektive. Za niz **aktivnosti koje će ojačati društveni život** u nekoj zajednici, a time i njezin autoritet, nisu potrebni veliki novčani izdaci, samo

dobri i educirani organizatori koji će pokrenuti proces i angažirati ljude oko sebe. Ponekad i mali programi i planovi mobiliziraju velik broj ljudi. Puno bi se mladih angažiralo u svojoj zajednici, ali ne znaju “kada” ni “kako”. Upravo su problemi mladih i planovi kako njihov život učiniti kvalitetnijim najzahvalnija tema za pokretanje inicijative i zajedničkih akcija u naseljima na područjima posebne državne skrbi.

21. Rad s mladima investiranje je u budućnost. Zato je u svakoj zajednici nužno promovirati **kulturu vrednovanja, održavanja i uključivanja mladih ljudi**; ona implicira povjerenje u njihove dobre strane i talente te zalaganje za prilike koje će mladima omogućiti što bolji i osobni i društveni razvitak. Isključivo isticanje problema i negativnih strana životne situacije mladih u pravilu je štetno. Na taj način mladi postaju nositelji etikete potencijalno opasna čimbenika društvenog razvitka. Takav stav, dakako, ne pruža puno “prostora” ni za razvitak kreativnijih pristupa mladima koji će odgovoriti na pitanja koje akcije poduzeti kako bi se u određenoj zajednici dugoročno postigli najbolji rezultati. Promjenom općeg pristupa razvitku mladih **hrvatsko društvo mora započeti oblikovati novu solidarnost sa svojim nasljednicima.**